

SOSYAL ANTROPOLOJİ VE DİN

Dr. B. Nilüfer Uluç

Sosyal antropolojinin alt alanlarından biri olan **din antropolojisi**, insanlığın ilk dönemlerinden başlayıp günümüze kadar toplumların inançlarını, yüce varlıklarını, doğa üstü güçlerini, efsanelere dayalı dünya görüşlerini, büyülerini, dinsel kişilerini, kutsal törenlerini, tapınma yöntemlerini ve nedenlerini incelemektedir. Toplumda dinin üstlendiği işlevler, dinsel pratiklerin o toplum içinde nasıl oluştuğu ve toplumdaki bireyleri ortak davranış geliştirmeye nasıl yönlendirdiği, dinsel öğelerin, simgelerin toplumsal uyuma nasıl katkı sağladığı, aynı zamanda manipülatif etkisi, statü ya da iktidar ile din ilişkisinin nasıl tanımlandığı, dini temsil eden kişi kurumların ilişkileri, otorite üzerindeki varlığı gibi konular araştırma konularıdır

DİN

Kültüre yönelik tanımların çeşitliliği gibi, din de üzerinde pek çok farklı tanım yapılan bir kavramdır. Pek çok düşünür genellikle sadece bir yönünü vurgulayarak tanımladığı için birbirinden farklı pek çok tanım ortaya çıkmıştır. **Durkheim**, dinin kolektif yönü, **Pratt** tavır, **Schleirmacher** duygu, **Menzies** ibadet, **Müller** inanç yönü üzerinde durmuş ancak bütün yönlerini kapsayan bir tanım geliştirememişlerdir. **Vernon**, kültürün bireyler tarafından paylaşılan inançlar ve pratiklerden oluşan bir bölümü olarak tanımlar. Bu tanımla dini sadece doğaüstü ve kutsal ilişkisi ile değil, bilinen dünya ile ilişkisini kuran bir sistem olarak görür. **Geertz** ise dini kültürel sistem olarak, özellikle de insanların iletişim kurmasına olanak tanıyan bir simgeler sistemi olarak tanımlamıştır.

- Din, insanüstü düzene olan inanca dayanan bir insani değerler ve normlar sistemidir. Ayrıca, bu insanüstü düzene dayanarak bağlayıcı olduğunu kabul ettiği normlar ve değerler tesis eder. **Otto** dini, kutsal olanı kabullenme ve onunla bağlantı kurma aracı olarak tanımlar.
- Bazı antropologlar dini, varoluşu anlamlı ve anlaşılabilir kılacak bir inançlar, simgeler ve ayinler sistemi olarak tanımlarlar. **Bowen** ise dini, duyularla anlaşılabilenin ötesinde gerçeklik sunan fikir ve uygulamalar şeklinde tanımlar.

- **Durkheim** için ise din, toplumun kendisiyle ilgili bilinçlenmesi sonucu oluşan semboller sistemidir. Her toplumun ahlaki değer ve kolektif inançlarını ifade ediş tarzı olduğunu ve kutsal ile din dışı arasında bir ayırım yaptığını söylemiştir. Kutsal; doğaüstü kuvvetler dünyası iken, din dışı ise gündelik doğal dünyaya ait olanı ifade eder. Dinsel inançlar Durkheim'a göre kutsal olanı kapsar. Yaratıcı güç düşüncesi ise bir toplumun inanç ve temsiliyetinin kolektif nesnesidir, yani toplumun kendisidir, birey tapınırken topluma tapınmış olur.

DİNİN İŞLEVLERİ

- Din, kültürün diğer örüntüleri gibi, genel kültürel özden ayrılamaz. Davranışın dinsel kalıpları kültürün tüm içeriğiyle iç içe geçmiştir. Antropologlar dinin insan toplumlarında neden bu kadar önemli olduğuna dair çeşitli nedenler önermişlerdir:
 - Din insanlar için başka türlü kontrol edemeyecekleri belirsizlikle başa çıkmanın bir yoludur.
 - İnsanların yaşamları için anlam bulmanın bir yoludur
 - Din başka türlü açıklanamayan olguları açıklar (başarısızlık, acı çekme, ölüm, günlük yaşamdaki gizemli olaylar)
 - Dine bağlı olanlar arasında toplumsal dayanışma oluşmasına yardımcı olur.

DİNİN KÖKENLERİ

- Dünyadaki dini geleneklerin çeşitliliğini gören antropologlar bunları türlerine göre sınıflandırmışlardır. Sınıflanmanın temelinde de köken açıklama için kullanılan kuramlar bulunmaktadır. Dinin ne zaman, nerede, nasıl başladığına ilişkin öne sürülen farklı kuramlardan kayda değer olanlar arasında animizm, animatizm, atalar inancı ve totemizm bulunmaktadır.

- **Animizm:** Bazı dinler ağaç, kaya ya da nehir gibi nesnelere insanlarla iyi ya da kötü nedenlerle etkileşime geçtiği düşünülen ruh ya da canlılara sahip olduğunu öne sürer. 19. yüzyılda Tylor, bu ruh ya da yapıların varlığına olan inanışa dayalı dinleri tanımlamak için **animizm** terimini kullandı. Latince *anima* sözcüğü ruh anlamında kullanılır. Tylor, dinin animizmden başlayıp evreler halinde dönüştüğünü ileri sürmüştür.
- **Animatizm, Mana ve Tabu:** Tylor'ın kuramına karşılık ilk insanların doğaüstünü, insanların belli koşullar altında denetleyebildiği kişilik dışı bir kuvvet olarak gördüğü öne sürüldü. Kişilik dışı bir gücü ifade eden mana inancına değinerek **animatizm** ya da **mana inancı** olarak ifade edilmiştir.
- Doğüstü güçleri, doğal objeleri, evrenin her tarafını dolduran bir kuvvet olarak betimlenir. Bu güç kişileştirilmez, daha çok açıklanamayan olayları açıklayıcı bir prensiptir. Güney Pasifikte, Papua Yeni Gine'de, Melanezya'da bu güce **mana** denir.

Atalar İnancı: Spencer ise ölümlere tapma, atalar inancını öne sürmüştür. Akrabalık bağlarının fiziksel ölüm ile sonlanmadığı toplumlarda görülebilen bu inançta, ataların kendi soyundan gelenlerin hayatlarına güçlü bir şekilde müdahale etmeye devam ettiğine inanılır; insanları uymak zorunda oldukları kuralları çiğnediklerinde onlara hastalık ya da çeşitli kazalar göndererek toplumsal düzeni devam ettirmeye çalıştıklarına inanılır. Bu tür toplumlarda ata dininden gücü devralan genellikle en yaşlı kişidir, çünkü onlar ata olmaya en yakın bireylerdir.

Totemizm: Totemizm, doğayı bir toplum modeli olarak kurgulayan bir dini inanç sistemidir. Klanın, insan grubunun aynı atadan geldiğine inandığı bir nesneyle olan mistik, majik bağlantısı, o nesnenin kutsal kabul edilişi, bu bağdan gelen yasakların ritlerin olduğu bir inanç pratiğidir. Totemler, genellikle doğanın bir parçası olan hayvanlar ve bitkilerdir. Her grup farklı bir toteme sahip olduğundan ortaya çıkan bu toplumsal farklılıklar doğal karşıtıllıkları yansıtır. Böylelikle doğal düzendeki tür çeşitliliği, toplumsal düzendeki farklılıklara bir model oluşturmaktadır

MİTLER ve RİTÜELLER

- Mitler dini geleneklerin önemli unsurlarıdır. Dünyanın şu anki haline nasıl geldiğine dair farklı bakış açıları sunan hikayelerdir. Toplumun ya da genel anlamda dünyanın işleyişi ile ilgili varsayımları kişisel deneyimlerle birleştirmek gibi fayda sağlarlar. Mitler aynı zamanda hem eğlence hem de eğitim amaçlarıyla anlatılan büyük ölçüde gelişmiş sözlü sanat biçimleridir.
- Antropologlar, birçoğunun din ile bağlantısı olmayan ve tekrarlanan bazı toplumsal uygulamaları tanımlamak için ritüel terimini kullanır. Bir ritüel günlük hayatın rutinlerinden ayrı şekilde, toplum tarafından kabul görmüş halde, mitin içindeki fikirlerle bağlantılı olan sembolik aktivitelerin birbiri ardına gerçekleşmesiyle oluşur.

- Ritüellerin en önemli özelliği toplumun birlikteliğini pekiştirmesidir. Dinsel ayinler içinde de karşımıza çıkarlar. Dinsel modelleri yaşamın belirsizliklerinde, (doğum, erginlik, ölüm gibi) geçiş hallerinde ortaya çıkar. Örneđin, açlık ya da kıtlık durumunda klanı toplayarak ritüel yaparlar ve kıtlığın majik anlamını ararlar.
- Geçiř ritüelleri de antropologların önemli oranda ilgisini çekmektedir. Geçiř, bireyin bir toplumsal kişi halinden bir başka toplumsal kişiye geçme durumudur. Geçiř ritüelleri de bunun onaylanması için yapılan ritüellerdir. Erginleme ayinleri, doğum ya da ölüm ayinleri yapılır ve atalar ya da kozmik gler arasında bağlantı kuran ritüellerle onay alınır.